

Daniela Tinková

Názory venkovského faráře aneb

„Velká evropská revoluce ještě není završena“.

„Correspondance littéraire“ Jana Ferdinanda Opize s Karlem Killarem*

The Opinions of a Country Priest, or, “The Great European Revolution Has Not Been Accomplished.” *Correspondance littéraire* between Jan Ferdinand Opiz and Karel Killar

■ **Abstract:** The study is based on an analysis of content and themes of the correspondence of the well-known Enlightenment Era “provincial intellectual”, a bank clerk from Čáslav Jan Ferdinand Opiz (1741–1812), with a country priest from the highlands on the border of Bohemia and Moravia, Karel Killar (1745–1806). Their correspondence – in most part hitherto unstudied – is deposited in the National Museum in Prague. It consists of more than 300 letters, written over a long period of 16 years (1793–1806), and it is fascinating for several reasons: it is conducted in French, which represents one of the very rare testimonies of a good knowledge of French in some members of other classes than the nobility in the 18th and 19th centuries; in this case, the use of French can be read as an implicit adherence to (French) Enlightenment, and perhaps even to the principles of the French Revolution. And it is the Enlightenment, the French Revolution and Napoleonic Wars around which the entire correspondence revolves. Thanks to this we may not only form a deeper and more nuanced insight into Opitz, a well-known sympathizer of the French Revolution, but also into the lesser known figure of Killar, a man of universal education and an Enlightenment era priest of Josephine stamp, who tried to integrate both the Enlightenment and the French Revolution within his firm Christian (Catholic) worldview.

■ **Key words:** Enlightenment, French Revolution, priest Karel Killar, Jan Ferdinand Opiz

■ **Klíčová slova:** osvícenství, Francouzská revoluce, farář Karel Killar, Jan Ferdinand Opiz

■ **Doc. Daniela Tinková, Ph.D.,** (nar. 1973 ve Znojmě), absolventka oborů historie – obecné dějiny a francouzština na FF UK a doktorského studia na FF UK a École des hautes études en sciences sociales v Paříži přednáší na Ústavu českých dějin FF UK. Zaměřuje se především na sociokulturní a intelektuální dějiny osvětské epochy, na dějiny vědy (především medicíny) a problematiku moderní historiografie. Je autorkou knih *Zločin, hřích, šílenství v čase odkouzlování světa* (Argo, Praha 2004), *Francouzská revoluce* (Triton, Praha-Kroměříž 2008), *Revoluční Francie 1789–1799* (Triton, Praha-Kroměříž 2008) a *Tělo, věda, stát. Zrození porodnice v osvětské Evropě* (Argo, Praha 2010). Kontakt: daniela.tinkova@gmail.com, daniela.tinkova@ff.cuni.cz

* Studie vznikla v rámci grantu GAAV, č. IAA801010903, *Cirkulace informací o francouzské a brabantské revoluci v českých zemích. Informace a „protiinformace“*.

Jak smutná je situace v našich zemích, kde otrok líbá své řetězy
a nestrpí, aby mu je zlámali, aby mu je odňali;
kde otrok přímo zbožňuje svého utlačovatele!
Farář K. Killar J. F. Opizovi 13. října 1793¹

Jen z temnot a z krve povstane Světlo.
J. F. Opiz faráři K. Killarovi 1. srpna 1800²

Nový korespondent

V polovině srpna roku 1793 obdržel Jan Ferdinand Opiz, bankální úředník v Časlavi, krátký dopis. Autor mu děkoval za zapůjčení několika knih a omlouval se za pozdní vrácení. Na tom nebylo nic zvláštního: Opiz byl v této době již poměrně znám jako svérázný *homme des lettres*, a to doslova: *lettres*, dopisy, byly pro něj celoživotní náplní, a proto s vášní vedl rozsáhlou korespondenci s různými vzdělanci, včetně samotného Casanovy, a vyměňoval si s nimi názory, informace i různé publikace. V izolaci provinčního východočeského města tak pěstoval intelektuální vazby a zajišťoval výměnu knih a myšlenek, které se dotýkaly jak hlubokých filozofických otázek osudu lidstva a pokroku osvícenství, tak zcela praktických problémů, které přinášely válečné útrapy – nebo Francouzská revoluce. Ostatně právě Jan Ferdinand Opiz je znám jako jeden z velkých obhájců revoluce mezi příslušníky třetího stavu v našich zemích.

Dopis, který mu přišel onoho horkého léta roku 1793, právě když revoluce ve Francii vrcholila, však představuje trojí překvapení. Jednak proto, že přišel jen z Velké Losenice, malé obce na Českomoravské vysočině. Jednak proto, že jeho autorem byl prostý venkovský farář. A za třetí – dopis byl psán francouzsky. Přitom téměř celá proslulá Opizova korespondence byla napsána v jeho rodné němčině, včetně dopisů, jež si vyměňoval s příslušníky aristokracie, pro něž přece byla francouzština – již navíc Opiz sám výborně ovládal – ještě stále formou stavovské distinkce.

Krátký děkovný dopis, či spíš jen lístek z rukou faráře, jehož jméno znělo Karel Killar, otevřel novou epistolární sérii, která čítá bezmála tři sta padesát dopisů, z nichž 176 pochází z ruky Opizovy a 171 z ruky Killarovy. Všechny jsou napsány francouzsky. Korespondence trvala plných šestnáct let a ukončila ji až farářova smrt v roce 1809. A J. F. Opiz si dal – zjevně po smrti svého přítele – tu práci, že všechny dopisy pečlivě opsal, své i Killarovy, a vytvořil z nich soubor čtyř obsáhlých svazků, nazvaný *Ma correspondance littéraire avec M. le Curé Killar*, který nyní tvoří součást Opizovy pozůstalosti uložené v Národním muzeu v Praze.³

¹ „Quelle triste situation de nos terres! Où l'esclave baise ses chaines et ne souffre pas qu'on les brise, qu'on les lui ôte; où l'esclave chérit même son oppresseur!“ Národní muzeum v Praze, fond Opiz, VIII-E-4, *Ma Correspondance littéraire avec M. le Curé Killar*. Killar, 2. dopis, 13. října 1793.

² „C'est des ténèbres et du sang que la Lumière doit s'élever.“ *Correspondance* II, s. 299, Opiz 1. srpna 1800.

³ Národní muzeum Praha (dále NM), fond Opiz, VIII-E-4, *Ma Correspondance littéraire avec M. le Curé Killar*, 4 svazky. Poslední dopisy jsou (zjevně nedopatřením) uloženy v jiném souboru korespondence, totiž mezi Opizem a jistým Potierem (jehož dopisy lze naopak nalézt i v posledním díle korespondence Opiz-Killar).

Tento nesmírně bohatý a cenný pramen (jakkoli jeho existence nebyla pro historiky zcela neznámá) se dosud nedočkal zevrubnějšího studia. Čerpala z něj v podstatě pouze Květa Mejdrická, když se zajímala o souvislosti tzv. „helvetské“ či „frajmaurské“ rebelie na Vysočině v letech 1796–1797. Ke svému studiu však využila takřka výhradně I. díl této korespondence.⁴

Cílem tohoto příspěvku převážně „materiálové“ povahy je přiblížit alespoň v náčrtu osobnost a myšlení faráře Karla Killara, především pak jeho názory náboženské, jež však nelze odtrhnout od názorů jeho podstatně výřečnějšího korespondenta Opize. Soustředím se především na roli, již hrála Francouzská revoluce, napoleonské války a vztahy ke katolické církvi, tedy témata, která se celou korespondencí vinou jako témata centrální.

Opiz, Killar a jejich „correspondance littéraire“

Osudy Jana Ferdinanda Opize (1741–1812) jsou poměrně známé: Opiz pocházel z Prahy; v rodném městě vystudoval práva a později byl povolán k říšskému komornímu soudu (*Kammergericht*) do Wetzlaru, města Wertherova, do služeb hraběte Karla Egona von Fürstenberg. V roce 1775 však odešel do Časlavi, kde se stal „bankálním úředníkem“.⁵ Toto zaměstnání mu nicméně ponechávalo dost času na to, aby se mohl věnovat svým zálibám, především psaní. Kromě spisu o Francouzské revoluci (*Frankreichs Revolution*),⁶ který nijak neskrývá Opizovy sympatie ani ke svržení monarchie, ani k některým radikálním jakobínským opatřením, po něm zůstala řada beletristických i „učených“ pojednání. Kromě toho věnoval Opiz velkou část volného času bohaté korespondenci, ať už se vzdělanými osvícenými šlechtici (Lamberg, Mittrowsky, Auersperg, Sternberg), nebo s univerzitními vzdělanci (Ignaz Cornova, K. R. Ungar aj.) či osvícenými katolíky – předáky, především s královéhradeckým biskupem Janem Leopoldem Hayem a církevním historikem Janem Bohumírem Dlačákem. Mezi jeho urozenými korespondenty zaujímal přední místo moravský šlechtic hrabě Maxmilian von Lamberg (1729–1792),⁷

⁴ Květa MEJDRICKÁ, *Čechy a francouzská revoluce*, Praha 1959, kapitola IV.

⁵ K Opizovu životu viz zejména: Johann Ferdinand OPIZ, *Autobiographie. Aus seiner „Literarischen Chronik von Böhmen“ gezogen und mit Anmerkungen begleitet von Ernst Kraus*, Prag 1909; A[ladar]. G[uido]. PRZEDAK, *Johann Ferdinand Opiz. Ein Lebensbild aus der josephinischen Zeit*, Prag 1911. Soupis Opizovy pozůstalosti provedl Pavel KŘIVSKÝ, *Písemná pozůstalost. Jan Ferdinand Opiz, 1741–1812*, Praha 1978.

⁶ NM, sign. VI E 15. Ve skutečnosti se jedná o výpisky s revoluční tematikou z jeho vlastní korespondence, nikoli o zcela původní a ucelený text.

⁷ Národní muzeum VII E 2 + 3 a VII E 5. K Lambergovi viz dále zejména: Josef POLIŠENSKÝ, *Korespondence moravského osvícence Maxe Lamberga s J. F. Opizem o francouzské revoluci*, Časopis Matice moravské 71, 1952, s. 140–148; Roland EDIGHOFFER, *Le comte Maxmilien de Lamberg (1729–1792), trait d'union entre la France et l'Autriche*, in: Gertrude Stolnitzer (ed.), *Les Prémices de la Révolution Française en Autriche*, Nice 1990, s. 95–111; Tomáš CIDLINA, *Maxmilián Lamberg a francouzská osvícenecká inspirace na Moravě (Maxmilian Lamberg et l'inspiration des Lumières françaises en Moravie)*, diplomová práce, Brno 2007. K Lambergově literární činnosti viz i edice jeho korespondence s G. Casanovou: Gustav GUGITZ (ed.), *Casanova und Graf Lamberg. Unveröffentlichte Briefe des Grafen Max Lemberg an Casanova aus dem Schloßarchiv in Dux*, Wien – Leipzig – Olten [1935]; Marco LEEFLANG – Gérard LUCIANI – Marie-François LUNA (edd.), *Mon Cher Casanova. Lettres du comte Maximilien*

nadšený propagátor francouzského osvícenství v moravském prostředí, který byl o několik generací starší. Jeho smrt v roce 1792 Opize hluboce zasáhla a stárnoucí intelektuál dlouho marně hledal podobně spřízněnou duši, jež by mu zesnulého nahradila. Právě stručný lístek faráře Killara mu prý vnukl myšlenku: *Hle, to by mohl být on!*

Další „náhradu“ za Lambergu našel Opiz později, roku 1796, v jiném moravském šlechtici, Janu Nepomuku Mittrowském (1759–1799),⁸ který však již po třech letech poměrně intenzivní korespondence předčasně zemřel.

I když se oba muži zjevně letmo znali již dříve, korespondence mezi Opizem a Killarem ukazuje, že to byl právě farář Killar, kdo mezi nimi zprostředkoval bližší kontakt a inspiroval tak zrod další Opizovy klíčové „korespondenční série“.⁹

Kdo byl tedy Opizův nový korespondent z roku 1793? O faráři Karlu Killarovi dosud víme velice málo. Dokonce se zdá, jako by nám unikl i ve svých vlastních dopisech. Marně jej Opiz několikrát žádal o stručný „biogram“, který chtěl použít ve své „Literární kronice Čech“. Killar na tuto jeho žádost nikdy nereflituje, pouze jednou namítne, že na něm a na jeho životě není zhora nic zajímavého.

Narodil se v Poličce 15. listopadu roku 1746 – byl tedy zhruba o rok mladší než Opiz; studoval zjevně pražskou teologickou fakultu v letech 1763–1767¹⁰ a na kněze byl vysvěcen v roce 1770.¹¹ Nevíme však, byla-li jeho rodným jazykem čeština, nebo němčina (byť je často považován za „vlastence“, není zcela evidentní, v jakém smyslu je toto vlastenectví chápáno) – a kde se naučil tak výborně francouzsky, ba dokonce částečně i anglicky. Podle katalogu posluchačů pražské teologické fakulty byl bilingvní – „bohem. et germ.“¹² Lze předpokládat, že ovládal také jazyky biblické. V každém případě byly jeho lingvistické znalosti oceňovány a obdivovány již za jeho života.

V období korespondenční výměny s Opizem vystřídal několik farností, náležejících ditrichštejnskému panství na Vysočině: Velkou Losenicí, Krucemburk (Kreuzberg; v poválečné době též Křížová; zde pobýval od dubna 1794) a Polnou (od května 1806), kde se stal děkanem.¹³ Velice pravděpodobně byl také členem jedné brněnské zednářské lóže, která jej eviduje jako faráře v Bělé v Čechách¹⁴ (zjevně Česká Bělá, tehdy rovněž

Lamberg et du senateur Pietro Zaguri à Casanova, Paris 2008. (Za upozornění na poslední titul děkuji lektorovi této studie.)

⁸ Renée HERBSTOVÁ, *Korespondence moravského šlechtice Jana Nepomuka Mittrowského s J. F. Opizem v letech 1796–1799*, Časopis Matice moravské 1, 1952, s. 365–375. Korespondence je rovněž uložena v Národním muzeu pod signaturou VII F 4.

⁹ *Correspondance* I, Killar (č. 9), 1. června 1795; Opiz 2. června 1795.

¹⁰ V té době pobíral Karel Killar „Bohemus Poličiensis“ tzv. Pečenovskou fundaci. Za toto upřesnění podle katalogu posluchačů Teologické fakulty z Archivu Univerzity Karlovy (inv. č. 5–8, 11 a 13–14) děkuji paní doc. Ludmile Sochorové, která mi také sdělila informaci, že vlastenecký dramatik a Karlův bratr Václav Killar, nar. 1749, byl v lednu 1792 správcem panství Dřevíkov – Svobodné Hamry, které náleželo Janu Norbertu hraběti Pöttingovi.

¹¹ Filip PLAŠIL, *Historie děkanského chrámu Nanebevzetí Panny Marie v Polné*, Polná 2007, s. 69.

¹² Za tuto informaci rovněž děkuji paní doc. L. Sochorové.

¹³ Oficiální instalace proběhla až 13. září 1807 při slavnosti stého výročí posvěcení chrámu. Viz F. PLAŠIL, *Historie*, s. 69.

¹⁴ Jiří Kroupa uvádí jeho jméno v seznamu svobodných zednářů z lóže Freimaurer Gesellschaft z let 1787, 1791 a 1793, viz příloha nového vydání jeho knihy věnované pozdnímu osvícenství na Moravě: Jiří KROUPA, *Alchymie štěstí. Pozdní osvícenství a moravská společnost 1770–1810*, Brno

součást ditrichštejnskému panství nedaleko Polné) – tedy stejné lóže, jejímž členem byl i Jan Nepomuk Mittrowsky, který měl na Vysočině, v Dolní Rožince, také své majetky.

Killar snášel těžce intelektuální izolaci, k níž jej odsuzovala jeho práce v hornatém a poněkud zapadlém kraji. Zdá se, že vzdělaný a přemýšlivý Killar postrádal ve svém okolí skutečnou spřízněnou duši, s níž by mohl sdílet své intelektuální záliby, mezi něž patřil – kromě všeobecného politického a filozofického rozhledu – především zájem o přírodní vědy. Přesto se mu podařilo po příchodu do Krucemburku roku 1794 vytvořit kolem sebe kroužek přátel, kde se jeho důvěrníkem stal především mladý kněz jménem Jan Michl, Killarův krajan od Poličky, vysvěcený roku 1790, který kaplanoval v Krucemburku po Killarově boku a po jeho odchodu do Polné zde nastoupil na místo faráře. Po Killarovi také převzal roku 1810 polenské děkanství, nicméně již roku 1812 předčasně zemřel.¹⁵ Častým návštěvníkem na krucemburské fáře byl ale také žďárský vrchní Jan Jiří Veselý, muž s poměrně radikálními politickými názory, jemuž Killar často půjčoval i německé, anglické a francouzské knihy vypůjčené od Opize a pravděpodobně mu sděloval i novinky, které doputovaly prostřednictvím Opizových dopisů.

Pravděpodobně rovněž díky Opizovu zprostředkování se Killar seznámil také s čáslavským krajským lékařem Adamem Steinreitterem, další pozoruhodnou postavou Českomoravské vysočiny. Opizův dobrý přítel Steinreitter, který se podílel i na výchově jeho nejmladšího syna Maxmiliána a zjevně rozhodnou měrou přispěl k rozvíjení mladíkových botanických zálib, byl vášnivý amatérský badatel v oboru přírodních věd. I proto jej Opiz přiměl k tomu, aby se stal korespondenčním členem jedné německé přírodovědné společnosti. Ke stejnému kroku časem přesvědčil ostatně i skromného Killara, když jej donutil, aby německy sepsal pojednání o svých pokusech s léčením pomocí elektriny, což byla tehdy, v posledních desetiletích 18. století, populární terapie, již se věnovali i více či méně seriózní lékaři a fyzikové. Právě s Adamem Steinreitterem zkoušel – zjevně z Opizova podnětu – farář Killar například i výrobu papíru z kmenů plavuní nalezených v okolí Krucemburku. Iniciativní Opiz přivítal tuto jejich činnost s velkým nadšením a nabádal je, ať svůj „ vynález “ okamžitě nabídnou některému výrobci papíru.

Killar zjevně neměl – na rozdíl od Opize – literární ambice a nechtěl oslňovat duchem. Spíše toužil po tom vyměňovat si názory, získávat informace a nové podněty, o nichž by mohl přemýšlet a diskutovat s přáteli, rád se nechal poučovat. Ostatně korespondence s Opizem odráží právě tuto asymetrii: krucemburský farář se dobrovolně staví do role pasivního receptora, který se nechává „osvítit“ od svého přítele, jenž mu předává své názory, novinky, vědomosti, ale také zprostředkovává výpůjčky a koupě knih. Tuto pasivitu však Opiz přijímá s rozpaky a naopak se snaží přimět Killara k větší a aktivní participaci na korespondenčním dialogu. Opakovaně vyčítá faráři dlouhá období mlčení, která Killar rozpačitě omlouvá pracovní vyčízeností. Je však možné, že Killarovi skutečně spíše vyhovovala role přemýšlivého čtenáře než toho, kdo je nucen bezprostředně reagovat a své názory formulovat písemně.

2006, s. 272–275. Killarovo členství v brněnské lóži potvrzuje i studie Josefa VOLFA, *Poslední seznam svobodných zednářů v Brně z června 1793*, Časopis Matice moravské 61, 1937. s. 217–220. (Děkuji lektorskému posudku za upozornění.)

¹⁵ Viz F. PLAŠIL, *Historie*, s. 69.

Díky tomu, že byl Killar nucen stále hledat zdůvodnění, proč na Opizovy dopisy často odpovídá jen stručně a s velkým zpožděním, se však dozvídáme mnohé o jeho každodenním životě a aktivitách. Kromě pastýřské povinnosti musel Killar často vykonávat prosté manuální práce při péči o svou zahrádku a malé hospodářství, ale například i při opravách fary, kdy sám aktivně pomáhal zedníkům. Když zemřel jeho ovdovělý bratr Václav, přijal Killar na faru jeho tři sirotky, s nimiž se dělil o své skrovné příjmy.

Samotná „literární korespondence“, tato forma „epistolárního přátelství“, představovala pro Opize téma, k němuž se často ve svých dopisech vracel – ať už proto, aby Killarovi vyčítal jeho mlčení či příliš krátké odpovědi, nebo proto, aby mu připomněl „posvátné povinnosti přátelství“. „Vaše kruté mlčení od 19. srpna je pro mne skutečnou záhadou,“ píše vyčítavě v roce 1796. „Přestal jste snad být mým přítelem? Nejste už Killar? Už mne nepovažujete za hodna svých dopisů?“¹⁶ Killarovy omluvy přijímá s povýšenou shovívavostí. („Doznal jste upřímně svou chybu a jen na tomto aktu svědomí a na mé dobrotě se zakládá naděje na to, že získáte mou omluvu.“) Mentorským způsobem mu připomíná: „Dopis napsaný příteli jistě není kniha ani kázání. Je to jen otevření srdce, komunikace našich myšlenek. Takový dopis nás tedy nezaměstnává a nebrání nám tak plnit všechny naše povinnosti.“¹⁷ Opakovaně připomíná svému příteli „posvátnost [jejich] přátelství“ a ujišťuje jej: „Miluji Vás něžně, stejně jako zbožňuji Vaše dopisy.“¹⁸

Protože fyzický kontakt mezi oběma muži zůstával omezen na jedno, maximálně dvě setkání ročně, kdy mohl Opiz – často i se svou rodinou – strávit několik dní u Killara, korespondence nabízela vytržení ze samoty a izolace, na které si jeden druhému často stěžoval. Opiz považuje Killarovu samotu, již si velice idealizuje, za blahodárnou, protože mu prý dává „stejně volného času jako svobody“ pro „filozofickou meditaci“ a – samozřejmě – pro „rozkoše literární korespondence souznějící s našimi city“. Nicméně Killar o výhodách své samoty spíše pochybuje. „Ve skutečnosti je pro opuštěného člověka, jako jsem já, velice těžké činit byt drobné pokroky v umění a vědách; k tomu jsou zapotřebí šikovní umělci a materiály, které tady v okolí nikde nenajdu,“ píše prostě.¹⁹

Na rozdíl od decentního Killara se Opiz naopak rád utápí v rétorických exaltacích: „Oddělení vzdáleností míst, s nimiž osud, nebo spíše [...] Prozřetelnost spojila náš tělesný život, udržujeme spojení našich duší vzájemným otevřením našich myšlenek, idejí, citů!“²⁰

¹⁶ „Votre cruel silence depuis le 19. août de l'année passée m'est une véritable énigme. Avés vous donc cessé d'être mon ami? – N'êtes vous plus Killar? Ne me croiés vous plus digne de vos lettres?“ *Correspondance I*, s. 15, Opiz Killarovi 28. února 1796.

¹⁷ „Vous avoués sincèrement Votre faute, et en cet unique acte de conscience autant qu'en ma bonté Vous fondés l'esperance d'obtenir mon pardon. [...] Une lettre écrite a un ami n'est surement pas un livre, n'est pas seulement un sermon. Ce n'est qu'une ouverture de coeur, une communication de nos pensées. Une telle lettre ne nous occupe donc pas, ne nous empeche point de remplir toutes les taches de notre office.“ *Correspondance I*, s. 138–140, Opiz 19. března 1796.

¹⁸ „Je vous aime bien tendrement, que je chéris vos lettres.“ *Correspondance I*, Opiz le 24. 9. 1794.

¹⁹ *Correspondance I*, s. 17, Opiz 18. března 1794, a *Correspondance III*, Killar 8. února 1803, s. 211: „Il est en vérité bien pénible pour un homme isolé que je sois, de faire des progrès même médiocres dans les arts et sciences, qui présupposent l'aide d'habiles artistes et de matériaux qu'on ne trouve pas dans mes environs de près.“

²⁰ „Séparés par la distance des lieux, à qui le sort, ou plutôt pour dire le vrai la Providence, a attaché notre vie corporelle, entretenons l'union de nos âmes, par des ouvertures réciproques de nos idées,

V mnoha dalších dopisech rozvíjí své úvahy o důležitosti onoho „přátelství v dopisech“, „amitié en lettres“, „amitié épistolaire“, které umožňuje posilovat citové pouto a pěstovat intelektuální výměnu. „Epistolární výměna našich myšlenek a citů je rozkoší ducha, která si zaslouží být pečlivě kultivována a pilně udržována,“ protože, pokračuje Opiz, „posiluje přátelství, povznáší naše srdce, osvěcuje našeho ducha.“ Opiz sahá často k nepřilíh skromným příměrům a paralelám, přirovnáváje například jejich korespondenci ke „konverzaci v onom věčném *Concilium animarum*, o němž Cicero hovořil ve svém *Catonovi*“.²¹ „Konverzace duchů, kteří opustili bahno omylu, kobky neřesti, kariéru tohoto světa,“ píše Opiz v roce 1800, „se bezesporu rovná rozkoši, jež nás učiní šťastnými po smrti.“²²

Není zřejmé, kdo ze dvou korespondentů začal poprvé užívat francouzštinu, ani proč zvolil právě tento jazyk.²³ Zdá se, že ji zprvu volili oba přátelé jako „učené“ médium vhodné pro „intelektuální“ korespondenci. Pokud byl iniciátorem skutečně Killar, tehdy ještě prostý venkovský farář, zdá se, že chtěl zapůsobit na obdivovaného Opize. Chtěl se snad jevit Opizovým očím jako „homme des lettres“ hodný „literární korespondence“, neboť ovládá „jazyk filozofů“? Je také možné, že pro oba přátele představoval výběr francouzštiny reflektované a symbolické přihlášení se k osvícenství, respektive i k revolučním principům. Mohl by být možná také interpretován jako snaha obou autorů o jakési vymezení se či odlišení ve vztahu k jejich původnímu prostředí, ať už měšťanskému (u Opize), či venkovskému (u Killara), tedy vůči prostředí, v němž se cítili cize a vůči němuž pociťovali i jistý odstup, ba despekt. Užívání francouzštiny jim tedy možná sloužilo i jako prostředek valorizace sebe sama.

Volba tohoto jazyka mohla mít současně i důvody praktické a zcela pragmatické: víme, že oba korespondenti nikdy neposílali své dopisy prostřednictvím oficiální pošty, ale využívali služeb soukromého „posla“. Tato forma zprostředkování může být vysvětlena jako pokus uniknout kontrolám pošty, které nebyly v Rakousku nijak vzácné. Ani služby prostředníka však nebyly zcela bezpečným prostředkem a dopisy mohly kdykoli padnout do rukou nepovolaných osob. Nelze tedy vyloučit, že francouzština – kterou již ovládalo jen málo prostých státních funkcionářů – mohla představovat i formu (polo) tajného kódu, který tuto delikátní výměnu dopisů činil méně průhlednou, a tedy méně dostupnou pro nežádoucí oči.

Volba jazyka ostatně souvisí i s volbou námětů a obecným tónem dlouhé epistolární výměny: témata jsou mezi sebou úzce spjata; přesto je možné vytyčit základní problémy, které oba přátele zajímaly: 1. „filozofické“ či morální úvahy o pravdě, Prozřetelnosti, pokroku, morálce, osvícenství, o přátelství; 2. politicko-náboženské úvahy o současné církvi, případně obecněji o náboženství a víře; 3. „politické“ zprávy a úvahy o mezinárodní politice, Francouzské revoluci a napoleonských válkách; 4. výměny in-

pensées et sentiments.“ *Correspondance* I, s. 236 a násl., Opiz 12. července 1800.

²¹ *Correspondance* III, s. 105, Opiz 6. ledna 1802.

²² „La conversation des esprits, qui ont quitté le marais de l'erreur, les cachots du vice, la carrière de ce monde [...] est sans doute un délice égal à celui qui nous rendra heureux après la mort.“ *Correspondance* II, s. 270, Opiz 8. května 1800.

²³ Opizovy dopisy obsahují řadu biblických nebo klasických latinských citátů. Neopouštěly ani němčinu – zejména tehdy, když Opiz cituje své vlastní texty, především svou poezii (např. báseň o smrti arcibiskupa Haye nebo o popravě Ludvíka XVI. z roku 1798).

formací o situaci a novinkách v kraji, o známých a příbuzných; 5. sdílení přírodovědných zájmů a zkušeností z vlastních „výzkumů“, zejména v oblasti botaniky, geologie, meteorologie, elektromagnetických pokusů apod.

V prvních letech korespondence se politická témata objevovala relativně málo, spíše na okraji „filozofických“ úvah (jako pokrok pravdy, osvícení a zdokonalení lidského rodu), která snad pisatelé považovali za vznešenější (a také méně nebezpečná).²⁴ Pro celou korespondenci je ostatně příznačné, že se pojmy „republika“ nebo „revoluce“ vyskytují často v úzkém sepětí s obecnějšími filozoficko-historickými utopickými vizemi, které oba přátelé sdíleli.

Emigranti, šlechta a církev

Téma (Francouzské) revoluce se začalo v korespondenci Opiz-Killar objevovat s větší intenzitou především od roku 1797, kdy válka a nutnost zeměbrany dolehly na české země bezprostředněji a čtyřletý, poměrně intenzivní epistolární kontakt možná dovoloval větší důvěru. Killarův kraj se právě tehdy poprvé setkal s přímými důsledky politického a sociálního napětí: událost, která vstoupila do dějin pod označením „helvetská“ nebo „zednářská“ rebelie či spiknutí,²⁵ spjatá s hromadnou dezercí mladých rekrutů z lesnaté Vysočiny, zapůsobila hluboce jak na Opize, tak především na Killara; jeho důvěrný přítel, žďárský vrchní Jan Jiří Veselý, byl perzekvován a několik měsíců i vězněn pro „jakési revoluční výroky“²⁶ a pro údajnou účast na vzpouře.²⁷ Ani Killar sám neunikl podezření svého okolí, zejména místních kněží, a stěžoval si Opizovi, že jej zde považují za „jakobína“.²⁸

Ve stejné době začali krajem procházet francouzští emigranti, s nimiž se oba přátelé mohli několikrát osobně setkat. Je známo, že jejich společný přítel hrabě Mittrowsky, ač sám příslušník moravské aristokracie, nijak neskrýval své antipatie k lidem, kteří podle něj nepochopili smysl dějin a povstali proti vlastnímu národu. V jeho dopisech Opizovi nenajdeme sebemenší projev soucitu ani spřízněnosti s příslušníky vlastního stavu, kteří podle Mittrovského byli prostě jen „zrádci“.²⁹

²⁴ Opiz se například snaží vypočítat s matematickou přesností postup pokroku „v naší vlasti“ od roku 1750, a to u každého ze tří stavů, mezi nimiž cituje „střední stav“ (Etat-moien – sic!), lid a šlechtu. K lepšimu srovnání Rakouska a Francie mu slouží vytyčení tří odlišných period: 5, 10, 20 let postupně pro každý ze tří stavů v Rakousku, čemuž odpovídají kratší období 3, 6 a 12 let ve Francii. Podle jeho výpočtů bude lid našich zemí „osvícen“ (éclairé) až v roce 1850 (jistě nás napadne jakási „předtucha“ revoluce 1848), což má podle Opize odpovídat stupni osvícení „středního stavu“ Rakouska k roku 1790 (což zase odpovídá stupni osvícení třetího stavu ve Francii k roku 1777). *Correspondance* I, s. 29 a násl., Opiz No 4, 15. dubna 1794.

²⁵ K. MEJDŘICKÁ, *Čechy*, kapitola 4.

²⁶ *Correspondance* I, s. 120, Opizův dopis z 24. prosince 1797.

²⁷ *Correspondance* I, zejm. Killarův dopis z 2. října 1797.

²⁸ *Correspondance* II, s. 163, Killar 1. listopadu. (V jednom z předcházejících dopisů se Opiz snaží vysvětlit Killarovi, že označení „jakobín“ by se mělo vztahovat jen na anarchisty a dezorganizátory; jinak by prý mohl být za jakobína označen sám císař Leopold či tolerantní biskup Hay. Viz *Correspondance* I, s. 169 a 172–173, Opiz 3. září 1797.)

²⁹ R. HERBSTOVÁ, *Korespondence*, s. 365–375.

Ani farář Killar nebyl shovívavější, když na počátku roku 1798 ubytovával na své faře jednoho karmelitána a tři urozené francouzské důstojníky (jeden z nich se dokonce prohlašoval za maršála). Všichni prý doufali v brzký návrat do Francie a údajný maršál nezadržel slzy, když vzpomínal na nešťastnou francouzskou královskou rodinu. „Lituji je, stejně jako je nenávídím,“ přiznával Killar Opizovi³⁰ a v jednom z dalších dopisů poznamenal, že právě na příkladě francouzských šlechtických emigrantů lze ukázat, do jaké míry je dědičná šlechta nepřítelem lidského rodu.³¹ Asi nepřekvapí, že Opiz, hrdý příslušník třetího stavu, který také neměl šlechtu („bastardy lidského rodu“) nijak v lásce, jeho názor sdílel. V podobném duchu dodával, že ze strany emigrantů je víra v možný návrat a znovuobnovení dědičné šlechty projevem naprostého zaslepení (*énorme éblouissement*) a marných fantazií. Podle něj ve Francii už nikdy nebude dědičná šlechta obnovena; vždyť většina národa, „nenávídějíc ten barbarský a nelidský systém, je zamilována do své ústavy, která garantuje práva každého“ a chrání jej před „nekonečnou rasou malých tyranů“. ³²

Stejně jako postoj k dědičné šlechtě a emigrantům i názory na církevní hierarchii a jezuitu oba přátelé sbližovaly a rozhodně se nedá říci, že by farář Killar byl méně radikální než „měšťák“ Opiz, příslušník třetího stavu. Internace papeže a vyhlášení Římské republiky v roce 1799, stejně jako pozdější rozpad porýnských duchovních knížectví,³³ vnesly do jejich debat nové téma: otázku pozemské moci církve. Jistě tušíme, na čem se oba korespondenti shodli. Je směšné domnívat se, psal krucemburský farář v lednu 1799, že by Ježíšovo náboženství nemohlo existovat bez pozemské vlády. Bohatství, luxus, pompa lidí, kteří žijí v „palácích Velkých“ se s Ježíšovým učením nijak neslučují a naopak jsou jen „mefitickým zřídlem, z něhož pochází všechno fyzické i morální zlo“. ³⁴

„Lidstvo úpělo v okovech, zatímco klérus popíjel, jedl, zpíval a vzýval Boha [...] způsobil nanejevš svatokrádežným,“³⁵ rozvádělo se také Opiz roku 1798 ve své dlouhé a mnohomluvné obžalobě kléru a papežství. Byl však přesvědčen, že obnovení pozemské moci římské církve je stejně iluzorní jako obnovení dědičné šlechty.³⁶ Není divu, že Francouze považoval za dovršitele náboženské reformy.³⁷

Postupné obnovování církevních řádů po roce 1801 i skutečnost, že církev nezrušila celibát (protivící se samotnému „duchu evangelia“³⁸), se u obou přátel setkalo s velkou nevolí. Stejně tak neskrývali – ač oba katolíci – svou nespokojenost s porušováním tolerančního režimu a svobody nekatolického vyznání. Náboženství musí být svobodné, shodovali se oba. Tento postoj je zvláště patrný u Killara, který strávil v podstatě celý svůj život v regionu se silným nekatolickým elementem. Sám udržoval přátelské styky

³⁰ *Correspondance* I, s. 200 a násl., Killar 17. ledna 1798.

³¹ *Correspondance* I, s. 218, Killar 26. února 1798.

³² *Correspondance* I, s. 209–210, Opiz 31. ledna 1798.

³³ Viz zejména *Correspondance* III, s. 70, 84 a 160 (Opizovy dopisy ze 17. října a 16. listopadu 1801, dále pak z 20. srpna 1802).

³⁴ *Correspondance* I, s. 370, Killar 22. ledna 1799.

³⁵ „L’humanité gémissait dans les fers, tandis que le clergé buvait, mangeait, chantait et prioit le bon dieu d’une manière [...] très sacrilège...“ *Correspondance* I, s. 214, Opiz 31. ledna 1798.

³⁶ *Correspondance* I, s. 255, Opiz 6. června 1798.

³⁷ *Correspondance* I, s. 210 a násl., Opiz 31. ledna 1798.

³⁸ *Correspondance* II, s. 161 (Opiz 15. října 1799) a 179 (Killar 10. prosince 1799); *Correspondance* III, s. 111, Opiz 6. února 1802; *Correspondance* IV, s. 93 a násl., Opiz 19. července 1806.

se superintendentem Michalem Blažkem, tedy jedním z těch, kdo byli spjati s „frajmaurskou rebelií“; navíc se o něm vědělo, že udržuje nebezpečnou korespondenci, například s I. Martinovicsem, popraveným v souvislosti s tzv. „spiknutím uherských jakobínů“. Jak o tom svědčí jeho i Opizova korespondence, oba duchovní pastýři – ač různých vyznání – k sobě chovali nejhlubší úctu.

Není nesnadné rozeznat v obou korespondentech přesvědčené josefinisty, kteří ve své touze po „očistění“ či „interiorizaci“ křesťanské víry neváhali sáhnout ani k protantským zdrojům. Jejich antimonachismus a protipapežské postoje byly plně slučitelné s „osvícenským“ katolicismem v duchu josefínské či leopoldinské reformy, která nacházela analogie právě v revoluční Francii.

Francouzi, revoluce, republika

V posledních letech 18. století sledoval Opiz s větší pozorností mezinárodní scénu. Hamburské (*Gazette de Hambourg*) a Vídeňské noviny (*Wiener Zeitung*) byly zjevně primárními zdroji jeho informací, které sdílel s kroužkem svých přátel; poznatky z četby i následujících debat pak sděloval v obšírných dopisech Killarovi, který se o ně bezpochyby zase dělil s kroužkem svých nejbližších: Opizovy dopisy byly pravděpodobně kolektivně čteny na Killarově faře v Krucemburku, kde se o nich vášnivě diskutovalo.

V Opizově fantazii se jasně vymezují „nepřátelé“, kteří jsou „nepřáteli“ v linii politické stejně jako morální: ti, které nenávidí v prvé řadě, tedy „kabinet sv. Jakuba“³⁹ (Velká Británie) a „Petrohrad“ (Rusko Pavla I.), stojí jako „nepřátelé lidstva“, „nepřátelé osvícení“ bok po boku jezuitů a společně tak tvoří jednotnou frontu „přatel temnoty“.⁴⁰

Protichůdný tábor, který stojí politicky a morálně na „správné“ straně, je ovšem neméně heterogenní. Opiz usilovně hledá „společné zájmy“ dvou zemí, jež miluje: revoluční Francie a své rakouské vlasti. Tu nepřestává považovat za pouhou oběť machinací a „kabaly“ nenáviděných jezuitů, Angličanů nebo Rusů, kteří ubohého Františka II. podvodně vtáhli do konfliktu s obdivovanou „Velkou Republikou“. Snaha o sloučení rakouského vlastenectví s láskou k revoluční Francii se trvale manifestuje v celé Opizově korespondenci. Francouzi jsou národem, který vyniká intelektuální svrchovaností, a jejich génius dal celému lidstvu velké myslitele stejně jako velké bojovníky.⁴¹ Anglická snaha o potlačení Francie nakonec jen přispěje k tomu, že se z Francouzů stane nejsilnější a nejslavnější národ světa.⁴² Bůh si je vyvolil, aby dovedl ty ostatní, zaslepené, ke světlu: „Prohlašujeme Francouze za ateisty, za zrádce nehodné Boží pomoci,“ napsal roku 1800, „je ale jisté, že je za ně považuje sám Bůh?“⁴³

³⁹ Anagram, který složil Opiz v prosinci 1800 na Pitta, zněl: PITT – *Populi Inimicus Tyrannidis Tutor*.

⁴⁰ Na adresu Rusů několikrát opakoval, že národ uvyklý naprosté poslušnosti bez ohledu na to, kdo mu vládne, bude poslouchat každého, kdo si usurpuje žezlo vlády. Přesto byl přesvědčen, že i Rusové – modelový národ barbarství a otrockého ponižení – musí z konfliktů s civilizovanou Francií (a díky kontaktům s francouzskými vojáky a „osvícenci“ – vyjít jako národ osvícenější. *Correspondance* II, s. 72, Opiz 30. června 1799.

⁴¹ *Correspondance* I, s. 216, Opiz 31. ledna 1798.

⁴² *Correspondance* I, s. 226, Opiz 11. března 1798.

⁴³ *Correspondance* II, s. 366, Opiz 4. ledna 1800.

Ani okupace rakouských území v roce 1800 nezměnila Opizův pozitivní pohled na Francouze. I (morálně těžko ospravedlnitelnou) okupaci Toskánska, habsburské sekundogenitury, která se snažila zachovávat neutralitu a s Francouzi vycházela relativně dobře, považoval pouze za výsledek provokace ze strany Neapolitánců navedených Angličany.⁴⁴ Ještě na prahu roku 1801 interpretoval Opiz i obsazení rakouských území jako výsledek intrik Angličanů a Rusů: to oni jsou našimi hlavními nepřáteli, nikoli Francouzi! Ve stejné době najdeme Opize také v přátelském rozhovoru s francouzskými důstojníky, které pozval na večeři k sobě domů a strávil s nimi několik hodin přátelské konverzace.⁴⁵

V Opizových očích dávalo Francii takřka posvátný charakter především přesvědčení, že francouzský národ bojuje za spravedlivou věc; sakralizovala ji také samotná vůle k vítězství revoluce a myšlenky republiky „v celém světě“ (doslova „dans l'univers“). Jak jinak by bylo možné vysvětlit, že Bonaparte porazil postupně více než tři sta tisíc rakouských vojáků v Itálii?⁴⁶ Jeho chiliastické vize sdílí i Killar, který připojuje ještě víru v brzké spojení všech národů v okamžiku, kdy se „lidé opět stanou lidmi“ a naplní tak vůli „Nejvyšší bytosti, která všemu vládne [...] a vše změní k lepšímu“; vždyť „jejím hlavním cílem je všeobecné štěstí i štěstí každého člověka“.⁴⁷ Lze potlačovat, nikoli potlačit (*opprimer, mais non supprimer*), tvrdí farář v dopise z března roku 1799: čím více se utlačuje, tím více roste hrozba násilného výbuchu.⁴⁸

Pro názory obou přátel je příznačné, že nikdy neoddělovali velkou myšlenku vítězství svobody, revoluce a republiky od morálky evangelia a Ježíše Krista. „Veškeré snahy despotismu a tyranie jen posílí lidská práva,“ napsal Killar počátkem roku 1798, „a tím jen odhalí společenské povinnosti, které nás tak jasně učí Ježíš, velký dobrodinec lidstva.“⁴⁹

Opizova tehdejší (alespoň jak se jeví na prahu roku 1798) filozofie dějin čerpá především z americké i francouzské revoluce; podobně však nalézá v různých revoltách ve Švýcarsku a německých zemích další důkazy toho, že „republikánský duch se již den za dnem stále více rozmáhá na našem kontinentě, tak dlouho – žel! – vysávaném těmi zločinnými gurmány“, kteří se však jen marně bouří proti „vůli Všemohoucího“. Vždyť historie, tvrdí Opiz, dokazuje, že Prozřetelnost vždy podporovala utlačované, a to „pomocí revoluce“ (*par le moyen de la Révolution*).⁵⁰ Podobná asimilace „revolučního“ nebo „republikánského“ procesu – který je považován za nevyhnutelný – s Boží vůlí (resp. Boží prozřetelností) není vzácná ani u Opize, ani u Killara. Každý nový projev vzpoury – v Irsku, Piemontu či jinde – je oběma přáteli interpretován jako další

⁴⁴ *Correspondance* II, s. 345, Opiz 24. listopadu 1800.

⁴⁵ *Correspondance* II, s. 366, Opiz 4. ledna 1800, *Correspondance* II, s. 378–381, Opizův dopis z 9. února 1801.

⁴⁶ *Correspondance* II, s. 325, Opiz 14. října 1800.

⁴⁷ *Correspondance* I, s. 264, Killar 27. června 1798.

⁴⁸ *Correspondance* I, s. 394, Killar 13. března 1799.

⁴⁹ „Tous les efforts du despotisme et de la tyrannie ne feront qu'affermir d'autant plus les droits des hommes et d'autant mieux faire connaître leurs devoirs sociaux que Jésus, le grand bienfaiteur des humains, nous apprend si clairement par sa doctrine, quoique jusqu'ici tant méconnue, tant abusée par toutes les sectes du christianisme.“ *Correspondance* I, s. 219–220, Killar 26. února 1798.

⁵⁰ *Correspondance* I, s. 208, Opiz 31. ledna 1798, a *Correspondance* I, s. 226, i Opiz 11. března 1798. Podobně též *Correspondance* I, s. 272, Opiz 5. července 1798.

jasný důkaz této nevyhnutelnosti.⁵¹ Revoluce jsou tak jen viditelným projevem procesu regenerace lidského rodu. Zápas mezi světlem a temnotou, mezi svobodou a tyranií ještě neskončil,⁵² „velká evropská revoluce ještě není dokončena,“ napsal Opiz Killarovi v dubnu 1798.⁵³ Každopádně byl přesvědčen, že tomuto završení nemůže nic zabránit; všechny snahy oslabit ducha svobody a sílu republikánů jen „urychlí jejich pokrok“,⁵⁴ který vede „Prozřetelnost všemohoucího Boha Otce“. Ani nejrafinovanější úsilí „nepřátel“ nemůže zastavit „velkou revoluci [...] lidského rodu“: světlo, rozšířené ve prospěch lidstva, píše Opiz v září 1798, je již příliš jasné. Úzké sepětí mezi revolucí a božskou vůlí se opět vrací: „Velkým plánem Prozřetelnosti nejsou výhody jednoho dvora [...], ale pouze štěstí lidstva.“⁵⁵ Kdo se proti této božské vůli postaví, je „rebelem proti majestátu Božímu“.⁵⁶ Proto mohou Francouzi oprávněně prohlásit: *Si Deus pro nobis, qui contra nos?* – Jestliže je Bůh ochráncem oné „velké revoluce dnešních dní“, pak je i „fiat lux“ v Opizově pojetí jasně spojeno s revolučním výbuchem a osvobozením lidstva.⁵⁷

Nejpozději na jaře 1799 očekával i Opiz brzký konec vlády Direktorია. Na rozdíl od svých přátel, s nimiž diskutoval o osudu francouzské republiky, byl přesvědčen, že „vznešený duch Francouzů“ nedovolí návrat monarchie. Spíše předpokládal, že se do čela „velké republiky“ dostane zvolený prezident podobného Direktorია.⁵⁸ Vývoj situace, tedy ani „revoluce v Saint-Cloud“, jak nazval státní převrat z 18. brumairu, jej nijak nepřekvapil. Bonapartův nástup přivítal jako blahodárný krok k záchraně křehké republiky, který napomůže k rozdrčení nepřátel a různých frakcí.⁵⁹ Ve své korespondenci využíval každé příležitosti, aby projevil obdiv ke „skutečnému hrdinovi našich dní“, „osvoboditeli Itálie“, který „odedneška znemožnil všechny plány na rozšíření panovnických dvorů nepřátelských lidstvu.“⁶⁰ Bonapartova genialita, ať už se projevovala v jeho strategii politické, nebo vojenské, byla pro Opize dalším dokladem moudrosti Všemohoucího, který vede generálovy kroky – zejména proti nenáviděným Angličanům.⁶¹ A Opiz, který tak rád skládal anagramy, složil také několik variací na jméno Bonaparte.⁶² Rozhodně nesouhlasil s těmi, kteří Bonaparta považovali za nového Cromwella nebo Julia Caesara.⁶³ Příliš věřil v morální rozměr jeho jednání a nechtěl v něm přestat vidět idealizovaného muže Revoluce, jehož vznešená duše dává přednost lásce k vlasti a „skutečné slávě“ před nízkou touhou po moci a „chvilkovou

⁵¹ *Correspondance* I, s. 255, Opiz 6. června 1798.

⁵² *Correspondance* I, s. 343, Opiz 3. listopadu 1798.

⁵³ *Correspondance* I, s. 236, Opiz 9. dubna 1798: „En vérité, mon cher ami, la grande révolution de l'Europe n'est pas encore achevée.“

⁵⁴ *Correspondance* II, s. 388, Opiz 4. března 1801.

⁵⁵ *Correspondance* I, s. 336, Opiz 3. listopadu 1798.

⁵⁶ *Correspondance* I, s. 325, Opiz 28. září 1798.

⁵⁷ *Correspondance* I, s. 356, Opiz 24. listopadu 1798.

⁵⁸ *Correspondance* II, s. 102, Opiz 15. srpna 1799.

⁵⁹ *Correspondance* II, s. 186, Opiz 17. prosince 1799, a *Correspondance* II, s. 224, Opiz 16. ledna 1800.

⁶⁰ *Correspondance* I, s. 277, Opiz 21. července 1798.

⁶¹ *Correspondance* III, s. 70, Opiz 17. října 1801. Podobně též *Correspondance* III, s. 109, Opiz 6. února 1802, a *Correspondance* I, s. 356, Opiz 24. listopadu 1798.

⁶² *Correspondance* I, Opiz č. 20, s. 192, 22. prosince 1797.

⁶³ *Correspondance* II, Opiz, 2. část dopisu č. 49, 4. dubna 1800.

uzurpující nadvládou“.⁶⁴ Ještě v květnu roku 1804, když se začíná hovořit o blízké korunovaci Napoleona dědičným císařem, ujišťuje Opiz Killara naivně, že – přesvědčen o vznešenosti Bonapartova ducha i srdce – nevěří, že by zatoužil po koruně dědičného císaře: vždyť „toho nemá ani zapotřebí, aby získal ještě větší moc za života nebo více nesmrtelnosti po smrti“. Vždyť už teď má takovou moc, jakou neměl nikdy žádný z francouzských králů!⁶⁵ Po Napoleonově korunovaci v prosinci 1804 píše Opiz nadšeně, že Francie se stala skutečnou vlastí herojů, která je nadřazena Řecku i Římu: „Díky svobodě se lidé stávají bohy!“ volá s entuziasmem. Je potřeba, aby přišly další revoluce!⁶⁶

Ale Killar, jako obvykle, nesdílí jeho optimistické nadšení ani okouzlení novým císařem. Naopak, ve své výměně názorů s Opizem se vždy přiklání spíše k těm skeptikům, kteří v Bonapartovi spatřují nového tyrana, jenž pouze napomůže k obnovení monarchie. S Opizem sdílel jen jednu velkou naději: že snad Bonaparte skutečně přinese Evropě konec válčení. Přesvědčení, že mladý generál si nic nepřejí tak jako mír, se vrací ve všech jejich dopisech. Ale mír nepřichází.

Válka a mír

Obdiv k Francouzům vyprchal dříve z faráře Killara; již v prosinci roku 1804, jen pár dní po císařské korunovaci, je neváhal srovnat s Angličany: „Jedni požírají svět svými názory, druzí jej chtějí zachvátit svým obchodem.“⁶⁷ Opiz se pochopitelně snaží vidět věci optimisticky: vleklé válečné konflikty jsou jen důkazem, že války za svobodu prostě vyžadují čas. Důkazy nalézá v boji nizozemských provincií proti Španělsku i v husitských válkách středověkých Čech. Aby svého přítele přesvědčil, rozebírá i další příklady z historie – Švýcaři, Batávové, Američané získali přece svobodu jen díky válce. „Nebýt války proti Francii, despotismus vládnoucích evropských domů by se příliš upevnil na úkor lidství,“ tvrdí Opiz. Katastrofy revolucí a válek jsou nezbytnými nástroji k dosažení nového stavu společnosti: vždyť jen z děsivého chaosu vzešel všemocí Boží řád přírody.⁶⁸

Ale hrůzy války dopadaly na české země již příliš konkrétně, než aby takové abstraktní vize poskytovaly skutečnou útěchu. Nemoci, drahota a špatná úroda se od roku 1804 vtírají do korespondence se stále větší naléhavostí. „Je za takových okolností možné, aby i zde vypukla skutečná revoluce?“ ptali se oba přátelé.

Kritický „bod obratu“ však znamenalo tažení z roku 1805. Když Opiz komentoval vítězství Francouzů u Ulmu, tehdy poprvé použil na jejich adresu výraz „nepřátelé“: výraz, který dosud spojoval výhradně s Rusy, Angličany – a jezuity.⁶⁹ Moravský historik Michael Vaňáček ukázal, do jaké míry znamenala slavkovská bitva z 2. prosince 1805 a následná okupace a drancování Moravy obrat v myšlení lidí – i těch, kteří s revoluční

⁶⁴ Tamtéž.

⁶⁵ *Correspondance* III, s. 346, Opiz 29. května 1804.

⁶⁶ *Correspondance* III, s. 389, Opiz 23. prosince 1804.

⁶⁷ *Correspondance* III, s. 221, Killar 10. prosince 1804.

⁶⁸ *Correspondance* II, s. 406, Opiz 6. června 1799.

⁶⁹ *Correspondance* IV, s. 47, Opiz 23. října 1805.

a napoleonskou Francií spojovali největší naděje. Rok 1805 tyto sympatie a iluze brzy rozptýlil.⁷⁰ Tak se začaly vytrácet i z Opizovy korespondence.

Jedenáct dní po osudové bitvě se na krucemburské faře objevili dva vojáci – Killar hovoří o „marodérech“ – a žádali po Killarovi „válečnou taxu“ ve výši 500 zlatých, a to „s příšernou pýchou“. Farář jim odpověděl: „Nemám peníze, má farnost má jen stěží z čeho žít.“ Vojáci neváhali, pobrali na faře, co jim přišlo pod ruce, a rozkázali, aby jim naservírovali večeři. „Snažil jsem se je – s pomocí trochy výřečnosti – obměkčit a zmírnit jejich dravost, ale marně; do té chvíle, než jedna z mých neteří vstoupila do mého pokoje.“ Až slzy v očích sirotka údajně francouzské vojáky dojaly.⁷¹

Přiznat krutost francouzských vojáků činilo problémy Opizovi: snažil se alespoň oddělit jejich politováníhodné chování od vůle velkého a obdivovaného Napoleona. „Takové chování hanobí francouzskou armádu a je jistě zcela v rozporu s rozkazy jejího císaře,“ psal rozpačitě Killarovi 21. prosince v odpověď na jeho zoufalý dopis.⁷² Následný bratislavský mír z 26. prosince 1805 přivítali oba přátelé s velkou úlevou. Opiz oslavil nadcházející rok 1806 dalším chronogramem, velebícím mír a Napoleona „mírotvorce“: *PaCeM ConCessIt Dei sapientia nobis et NapoLeon heros sine pari, beLLo et paCe Deo similis*.⁷³

Věřil, že Rakousko může zachránit jen tento mír – a příští aliance s Francií: věřil, že jen návrat ke starému habsburskému principu *Bella gerunt alii, tu felix Austria, nube* zachrání starou monarchii a jejího mocnáře. Pozdější sňatek habsburské princezny s Napoleonem roku 1810 musel tedy jistě přivítat jako blahodárný krok, který předpokládal a prorokoval.

Ale rok 1806 tak zcela nesplnil očekávání, jež do něj oba přátelé vkládali. Důsledky války, neúroda a hlad, stejně jako nová hrozba války, která skutečně přijde, nakonec převážily mezi tématy v korespondenci obou přátel. V korespondenci, jejíž intenzita začínala slábnout. Na počátku května roku 1806 farář Killar opouští Krucemburk a naposledy se stěhuje: do Polné, tehdy důležitého centra Vysočiny. Má tu být jmenován děkanem; obřad je však odložen až na den 13. září následujícího roku, kdy zdejší majestátní děkanský kostel, dílo italských stavitelů, na němž si Ditrichštejnové dali záležet, slavil sté výročí od vysvěcení. Tehdy Killara instaloval vikář Ignác Stejskal. V Polné se Killar zapsal do povědomí svých spoluobčanů zejména snahou o povýšení místní školy na školu hlavní. Byl také považován za velkého vlastence.⁷⁴ Pro osvícenského kněze znamenal přechod do Polné vyvrcholení kariéry; stal se zde také vikariátním sekretářem. Na druhou stranu však tato nová změna prohloubila jeho izolaci: Killar zanechal v Krucemburku své nejbližší přátele, s nimiž mohl sdílet své záliby i názory. V Polné se cítil skutečně sám a plicní nemoc (údajně vodnatelnost pohrudnice), na kterou si v dopisech Opizovi stěžoval již dříve, na něj dolehla s ještě větší intenzitou, aby jej nakonec, 6. listopadu roku 1809, zcela přemohla.

⁷⁰ Michael VAŇÁČEK, *Francouzové a Morava v době Velké francouzské revoluce a koaličních válek*, Brno 1965, zejm. s. 35–55.

⁷¹ *Correspondance* IV, s. 53 a násl., Killar 13. prosince 1805.

⁷² *Correspondance* IV, s. 60, Opiz 21. prosince 1805.

⁷³ *Correspondance* IV, s. 64, Opiz 24. ledna 1806.

⁷⁴ F. PLAŠIL, *Historie*, s. 69.

Závěr

Cílem této studie bylo seznámit čtenáře a čtenářky s neprobádaným, ač informačně poměrně cenným pramenem, na jehož základě jsem se snažila představit některé aspekty myšlení dvou zajímavých postav pozdního osvícenství. Současně bylo cílem doplnit jak pestrý portrét Jana Ferdinanda Opize, tak přiblížit dosud relativně málo známou osobnost faráře Karla Killara, od jehož úmrtí uplynulo v listopadu 2009 právě dvě stě let.

V prvé řadě je třeba podtrhnout snahy o sloučení křesťanského myšlení s osvícenskou vírou v pokrok: zejména u faráře Killara je tato vůle integrovat i některé aspekty revolučních zvrátů do jeho katolického (a v podstatě nijak nonkonformního) světonázoru.

Ve své dlouholeté korespondenci rozvíjel Opiz svou utopickou vizi, již z velké části sdílel i jeho přítel farář Killar a jejímž kulminačním bodem se mělo stát „všeobecné osvícení lidstva“ – „*éclaircissement général de l'humanité*“. K němu Killar opakovaně připojoval také „všeobecné spojení národů“ – „*unification générale des nations*“. Takový osvícenský ideál byl pro oba plně slučitelný s křesťanstvím, s učením Ježíše Krista protože naplňoval nejen vůli Boží prozřetelnosti (chápané možná mnohem více v duchu křesťanském než deistickém). Osvícenství, revoluce, svoboda jdou tedy ruku v ruce s vůlí Všemohoucího: myšlenka, již oba přátelé opakovaně podkládají biblickými citáty a příklady, ale také exemplary přejatými z historie, ať už starověké, středověké, či zcela nedávné. Rozšíření či přímo vítězství republikánské myšlenky (byť za cenu revolucí a válek) je součástí realizace tohoto „velkého projektu“. „To z temnot a z krve povstane světlo“ – „*C'est des ténèbres et du sang que la Lumière doit s'élever*,“ píše Opiz Killarovi 1. srpna 1800.⁷⁵ Myšlenka původního chaosu, který předcházela stvoření, se v dopisech obou přátel objevuje několikrát zejména v roce 1799, kdy se rozpadá republika Direktoria, francouzská vojska se valí Evropou a blíží se nové století.⁷⁶

Sekularizace duchovních knížectví v porýnských oblastech a úsilí o minimalizaci pozemské moci papeže (a římské církve obecně), která se protiví prvotní evangelické prostotě, jsou součástí tohoto „velkého plánu“. Ve stejné logice myšlení se i Napoleon Bonaparte zjevuje jako nástroj Prozřetelnosti, která jej chrání a vede. Paradoxně je tak považován za „mírotvorce“: protože všeobecný mír, který oba přátelé marně očekávají, je jednou z podmínek, jež musí být splněna k realizaci „velkého díla osvícení“ – „*grande oeuvre des Lumières*“. (Tato myšlenka zjevně prozrazuje vliv jejich společného oblíbeného autora Immanuela Kanta a jeho díla *O věčném míru*.)

Jakkoli se nám myšlenky Jana Ferdinanda Opize i Karla Killara mohou jevit jako málo originální a naivní, představují výjimečný jev v prostředí, z něhož oba přátelé vzešli a o jehož smýšlení, pocitech a postojích máme jen velmi málo psaných svědectví.

Korespondence Opiz-Killar je také jedním z důkazů, že i v prostředí katolického kléru bylo možné najít sympatizanty Francouzské revoluce; takových příkladů máme poměrně málo, ale existují.⁷⁷

⁷⁵ *Correspondance* II, s. 299, Opiz 1. srpna 1800.

⁷⁶ *Correspondance* II, s. 6, Opiz 15. února 1799, a s. 12, Killar 9. dubna 1799.

⁷⁷ Viz např. Michael VAŇÁČEK, *Obdivovatelé Velké francouzské revoluce mezi kněžstvem na Znojemsku*, Vlastivědný věstník moravský 13, 1958, s. 232–236.

Ani v závěrečné úvaze bychom neměli opominout zmínku o úloze francouzštiny v této pozoruhodné korespondenci: ať již byly důvody k jejímu užití jakékoli – pragmatické, nebo intelektuální –, volba nebyla náhodná a je pro nás jedním ze vzácných důkazů přetrvávání frankofonie v prostředí vzdělavců nešlechtického původu. Můžeme se jen dohadovat, do jaké míry v tomto případě znamenalo užívání právě tohoto jazyka i jakési symbolické přihlášení se k osvícenství a revoluci.